

POBĚLOHORSKÉ KONFISKACE
V HABSBUŘSKÝCH ZEMÍCH

SOUVISLOSTI A ROZDÍLY

Země a hranice

Již současníci pobělohorského konfiskačního procesu vnímali rozdíly mezi aplikací tohoto trestu v jednotlivých zemích habsburské monarchie. Když se císař Ferdinand II. na říšském sjezdu v Řezně na počátku roku 1623 za slib milosti snažil získat rakouského šlechtice Jiřího Fridricha z Rogendorfu k návratu z emigrace, dostalo se mu odpovědi, v níž je vnímání této difference obsaženo: „*Jaká milost mi se stane? Česká-li, to jest, aby mi blava dolů sražena? Čili moravská, aby mi vězení do smrti vykázáno bylo? Pakli rakouská, aby mně všechny statky mé pobrali? Ale já o žádnou takovou milost nestojím, dokud živ.*“¹

Pobělohorské konfiskace v habsburské monarchii lze na základě studia pamětních knih císařské dvorské komory interpretovat jako jednotný proces, který probíhal ve všech zemích Rakouského domu nejen paralelně, nýbrž do značné míry i koordinovaně. Císař Ferdinand II. se konfiskační praxi v průběhu třicetileté války pokoušel přenést i na německá území Říše. Integrovačným tendencím v konfiskačním procesu nezabránila ani skutečnost, že se zpravidla opíral o právní systém a specifické právní normy konkrétní země, popř. v některých dimenzích a případech jednotlivých skupin zemí. Vedle sledování obecných aspektů pobělohorských konfiskací jako globálního procesu, zahrnujícího celé území monarchie, je potřeba si povšimnout také rozdílů a diferencí konfiskačního procesu v jednotlivých postižených zemích. Je nutné poukázat na různou velikost i postavení protestantských šlechtických obcí v jednotlivých zemích, na různou intenzitu jejich odporu proti moci a postupu Ferdinanda II. i na diferencovanou podobu císařovy konfiskační legislativy i postup konfiskačních a rekatolizačních komisí a dokonce v nejednom případě na odlišný okamžik nastartování i ukončení konfiskačního procesu v jednotlivých zemích. Pobělohorské konfiskace však byly zároveň ve všech habsburských zemích a dokonce i na území Říše hned několikerym způsobem propojeny, takže zmiňovaný postup vedle diferencí vykazuje i celou řadu souvislostí.²

(1) Uvedenou událost popsal Pavel Skála ze Zhoře. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*. V. Praha 1870, s. 279–280.

(2) Uvedenými aspekty a tendencemi se v poslední době v největší míře zabýval Joachim Bahlcke. Stejně tak je ovšem nutné poukázat na práce Roberta J. W. Evanse, Josefa Války, Jaroslava Pánka, Volkera Presse, Thomase Winkelbauera a dalších autorů, kteří se zabývají rozdíly v politickém a právním systému jednotlivých zemí habsburské monarchie nebo jejím integračním a centralizačním procesem. BÄHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration im*

Země a zemské hranice v době povstání a konfiskací

Zemská hranice sehrávala v pobělohorském konfiskačním procesu hned několikerou úlohu a přes veškeré integrační snahy císaře a jeho centrálních úřadů ji nebylo možno zcela ignorovat. Velmi často šlo o hranici přirozenou, tvořenou hraniční řekou nebo horským hřbetem, jindy spíše o hranici kulturní.³ Přírodní podmínky, s nimiž nejednou souvisela i vojenská nedostupnost oblastí ležících za hranicí, tak v nejednom ohledu umožňovaly potrestaným rebelům útěk nebo naopak nucenou emigraci do krajů a zemí, kam moc římského císaře buď dočasně, nebo trvale nesažala.⁴ V úvahách o dobové roli zemské hranice v kontextu konfiskačního procesu nelze zapomenout ani na skutečnost, že za právní či vojenskou hranicí často leželo území, na než se nevztahoval právní řád platný v ze-

Widerstreit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619). München 1994; EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie 1550–1700.* Gesellschaft, Kultur, Institutionen. Wien – Köln – Graz 1986; PÁNEK, J.: *Hofämter – Landesämter – Staatsämter zwischen Ständen und Monarchie an der Schwelle zur Neuzeit.* Die böhmischen und österreichischen Länder im Vergleich. In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H.-J. – Kersken, N. (edd.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.–18. Jahrhundert.* Leipzig 1996, s. 38–49; BŮŽEK, V. – MAŤA, P.: *Wandlungen des Adels in Böhmen und Mähren im Zeitalter des Absolutismus.* In: Asch, R. G. (ed.): *Der europäische Adel im Ancien Régime. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600–1789).* Köln – Weimar – Wien 2001, s. 287–322; VÁLKA, J.: *Morava ve struktuře a historii českého lenního a stavovského státu.* (Nástin problematiky). In: *Moravský historický sborník.* Brno 1986, s. 22–45; PRESS, V.: *Adel in den österreichisch-böhmischen Erblanden und im Reich zwischen dem 15. und dem 17. Jahrhundert.* In: Knittler, H. (ed.): *Adel im Wandel. Politik – Kultur – Konfession. 1500–1700.* Wien 1990, s. 19–31; TÝŽ: *Der niederösterreichische Adel um 1600 zwischen Landhaus und Hof – eine Fallstudie.* In: Klingenstein, G. – Lutz, H. (edd.): *Spezialforschung und „Gesamtgeschichte“.* Wien 1981, s. 17–47; BENDA, K.: *Absolutismus und ständischer Widerstand in Ungarn am Anfang des 17. Jahrhunderts.* *Südostforschungen* 33, 1974, s. 85–124; PÁLFFY, G.: *Medien der Integration des ungarischen Adels in Wien im 16. und 17. Jahrhundert.* *Collegium Hungaricum Studien* 1, 2002, s. 61–98; TÝŽ: *Zentralisierung und Lokalverwaltung: die Schwierigkeiten des Absolutismus in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert.* (V tisku.) *Klasickou práci o integračních tendencích v habsburské monarchii stále zůstává starší práce Hermanna I. Bidermanna. BIDERMANN, H. I.: Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee 1526–1804.* Innsbruck 1867–1889.

(3) Významem hranic ve střední Evropě a jejich různými funkcemi se více než badatelé o raném novověku zabývali autoři věnující se dějinám 18. a 19. století. V poslední době především KOMLOSY, A.: *Grenze und ungleiche regionale Entwicklung.* Binnenmarkt und Migration in der Habsburgermonarchie. Wien 2003. Zásadní význam měl v tomto ohledu projekt „Kulturen an der Grenze“. KOMLOSY, A. – BŮŽEK, V. – SVÁTEK, F. (EDD.): *Kultury na hranici.* Videaň – Waidhofen/Thaya 1995.

(4) STROHMEIER, G.: *Tvorba, proměna a odstup.* K vnímání přírody a krajiny na hranici. In: Komlosy, A. – Bůžek, V. – Svátek, F. (edd.): *Kultury na hranici*, s. 17–32. Srov. také TÝŽ: *Raumwahrnehmung.* In: Bůžek, V. – Štefanová, D. (edd.): *Menschen – Handlungen – Strukturen.* Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften. OH 9. České Budějovice 2001, s. 439–444.

mích kontrolovaných císařem, a tím ani konfiskační a rekatolizační legislativa. Emigrant se proto za takovou hranicí mohl cítit alespoň částečně bezpečný a v některých případech dokonce mohl pomýšlet na další odpor proti Ferdinandovi II.⁵ Dobře známý je v tomto ohledu útěk Karla Jörgera z Tolleta do severní Itálie, emigrace celé řady českých povstalců a konfesních protivníků císaře včetně Jana Amose Komenského do Saska, Slezska nebo do Velkopolska, popřípadě úkryt moravských rebelů v oblastech ležících východně od uherské hranice.⁶

Jak bylo uvedeno, vzhledem ke složitému právnímu dědictví, s nímž se i na počátku 17. století musela habsburská monarchie a její panovnický dvůr potýkat, byla hranice jednotlivých zemí či skupin zemí uvnitř monarchie zároveň hranicí ústavních a právních systémů.⁷ Stavovské obce v jednotlivých zemích monarchie zpravidla důsledně lpěly na zachování svých práv a privilegií, včetně odděleného legislativního systému, reprezentovaného zemskými sněmy a sjezdy. Společná zasedání stavů z celé skupiny zemí, jakým byly například generální sněmy českých zemí, si po celou předbělohorskou i bělohorskou dobu zachovala spíše koordinační nežli praktický význam.⁸ Vyostřující se politická situace sice stavy různých

(5) O problematice české pobělohorské emigrace existuje velmi bohatá literatura a toto téma je frekventováno i v současné historiografii. SCHENNER, F.: *Karl von Zierotius, den mäbrischen Exulantenkönigs, letzte Lebensjahre*. JbGGPÖ 26, 1905, s. 142–152; 27, 1906, s. 186–209; 28, 1907, s. 123–162; HOSÁK, L.: *Po stopách emigrace na Slovensku*. ČMM 47, 1923, s. 197–201; ODLOŽILÍK, O.: *Ze zápasů pobělohorské emigrace*. ČMM 56, 1932, s. 1–58, 369–388, 57, 1933, s. 59–157; TÝZ: *Z korespondence pobělohorské emigrace z let 1621–1624*. Praha 1933; TÝZ: *Česká emigrace*. In: Prokeš, J. (ed.): *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*. Praha 1934, s. 85–117; HRUBÝ, F.: *Bethlen Gabor a česká emigrace 1622–1623*. ČČH 41, 1935, s. 572–582; FIALOVÁ, V.: *Jan Adam z Víckova, moravský emigrant a vůdce Valachů 1620 až 1628*. Brno 1935; ODLOŽILÍK, O.: *Karel st. ze Zerottina (1564–1636)*. Praha 1936; HRUBÝ, F.: *Václav Vilém z Roupova a Vilém z Roupova, čeští emigranti*. ČČH 43, 1937, s. 24–50; BOBKOVÁ, L.: *Česká exulantská šlechta v Pírně roku 1629*. FHB 19, 1998, s. 83–116; TÁŽ: *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pírně v letech 1621–1639*. Praha 1999; HRUBÁ, M.: *Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kínský) a jeho majetek v severozápadních Čechách*. In: TÁŽ (ed.): *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*. Ústí nad Labem 2001, s. 210–221.

(6) O emigraci Karla Jörgera WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*. Linz – Graz – Köln 1955, s. 171–177. Analogicky o emigraci Georga Erasma Tschernembla STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl. Religion, Libertät und Widerstand. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Landes ob der Enns*. Linz – Köln – Graz 1953, s. 367–395. O emigraci Jana Amose Komenského a Jednoty bratrské do Lešna BLEKASTAD, M.: *Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal*. Oslo – Praha 1969; NEUWIRTH, J.: *Komenský a mor v Lešně*. In: Cach, J. – Pešková, J. – Svatoš, M. (edd.): *Pocta Universitatis Karlovy J. A. Komenskému*. Praha 1990, s. 96–102; REJCHRTOVÁ, N.: *Komenský a stavovské poustání*. ČČH 88, 1990, s. 63–71.

(7) BRAUNEDER, W. – LACHMAYER, F.: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. ⁶Wien 1992.

(8) KAMENÍČEK, F.: *Zemské sněmy a sjezdy moravské*. I–III. Brno 1900–1905; KUČERA, J. P.: *8. II. 1620 Bláha bora*. O potracení starobylé slávy české. Praha 2003.

habsburských zemí občas přiměla k jednání, vzájemné koordinaci kroků a v krizových letech 1608 a 1619 dokonce k podepsání konfederací.⁹ „Rozdělujícího na hranici“ se přesto zdálo být stále více než společného a již první vojenské a politické porážky ze strany císaře znamenaly ukončení jednotného postupu stavů různých zemí monarchie.¹⁰

Uvedené skutečnosti by mohly vzbudit dojem, že pro císaře Ferdinanda II. bylo výhodné držet vzbouřené stavy odděleně a podporovat rozdíly v právním i společenském systému jednotlivých zemí. Po porážce povstání se v pokusu o centralizaci a prosazení jednotné silné panovnické vlády opět prosadil integrační politický program Habsburků, s nímž kdysi přišel císař Ferdinand I. a na nějž další habsburští panovníci museli vzhledem k právnímu i společenskému „statu quo“ druhé poloviny 16. století dočasně rezignovat.¹¹ Ač Ferdinand II. od samého počátku své vlády usiloval o změnu daného stavu, musel například veškeré rozhodující právní kroky v konfiskačním procesu provádět ve svých jednotlivých zemích či jejich skupinách odděleně. To bylo z hlediska císaře nepochybnou nevýhodou a omezovalo to rychlost i intenzitu konfiskací, byť si podle některých náznaků v císařských dokumentech Ferdinand II. zároveň uvědomoval jisté výhody právní hranice mezi jednotlivými zeměmi. Její existence mu umožňovala politické lavírování prováděné pomocí diferencovaného přístupu vůči jednotlivým oblastem monarchie, který mohl prezentovat jako reakci na různorodý podíl jednotlivých zemí na stavovském povstání, jenž byl odrazem politického stavu a právního systému dané země.¹² Hranice, jež v první polovině 17. století obklopovaly habsburskou monarchii nebo ji vnitřně členily, nebyly ani zdaleka rovnocenné ani v moderním slova smyslu striktně definované a chápané. Například vojenská hranice probíhající uvnitř Uher a oddělující „královské Uhry“ od území obsazeného Turky vlastně neměla povahu oficiální hranice státu. O to více však znamenala fakticky, neboť za ní nenacházely Ferdinandovy právní výnosy

(9) VÁLKA, J.: *Morava ve stavovské konfederaci roku 1619*. (Pokus o vytvoření paralelních církevních a politických struktur v Čechách a na Moravě). FHB 10, 1986, s. 333–349.

(10) BŮŽEK, V. (ED.): *Spojující a rozdělující na hranici. Verbindendes und Trennendes an der Grenze*. OH 2. České Budějovice 1992; WINKELBAUER, T. (ED.): *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausends Gemeinsamer Geschichte*. Horn – Waidhofen/Thaya 1993.

(11) BURKERT, G. R.: *Landesfürst und Stände*. Karl V., Ferdinand I. und die österreichischen Erbländer im Ringen um Gesamtstaat und Landesinteressen. Graz 1987; PÁNEK, J.: *Das politische System des böhmischen Staates im ersten Jahrhundert der habsburgischen Herrschaft (1526–1620)*. MIOG 97, 1989, s. 53–72; TÝŽ: *První krize habsburské monarchie*. In: Vorel, P. (ed.): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Pardubice – Praha 1999, s. 11–28.

(12) BAHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration*, kap. Die zusammenführende Kraft Ferdinands I. (1526–1564), s. 56–168; EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*.

žádné uplatnění.¹³ Funkce vnější hranice mezi Horními Rakousy a Bavorskem byla naopak příchodem Maxmiliána Bavorského a jeho vojska do země poněkud relativizována. Země nad Enží po několik let pouze v omezené míře podléhala vídeňskému dvoru, zároveň a dokonce v rozhodující míře se totiž musela podřizovat správě bavorského kurfiřta v Mnichově.¹⁴ V průběhu konfiskačního procesu se výrazně měnila i role hranice mezi Moravou a Slezskem, do níž se během první poloviny 17. století stále více začleňovalo Opavsko.¹⁵

Podobných příkladů relativizace striktně vymezené funkce zemské hranice či dokonce hranice skupiny zemí nebo celého Rakouského domu by bylo možno nalézt ve střední Evropě celou řadu. V předbělohorské době a ještě ve větší míře v období pobělohorských konfiskací k omezení významu zemské hranice a propojení dvou vedle sebe ležících zemí docházelo díky nákupům statků, které šlechtici uskutečňovali po obou jejích stranách. Šlo o model, který byl v případě česko-moravské hranice po léta reprezentován například pány z Hradce, Pernštejny nebo Žerotíny, v případě hranice mezi Horními a Dolními Rakousy Jörgery z Tolleta, v případě česko-slezské hranice například Oppersdorfy, v případě moravsko-uherské hranice Illesházyi a Forgáči a v případě rakousko-moravské hranice především Liechtensteiny.¹⁶

Středoevropský regionalismus a integrační tendence

V době stavovského povstání v letech 1618–1619 ve střední Evropě stále ještě do značné míry platila středověká tradice, podle níž se každá země řídila vlastní legislativou a měla také vlastní správní systém. Kroky směrem k centralizaci svého nového soustátí, které uskutečnil Ferdinand I., mohly tento stav ovlivnit pouze v omezené míře.¹⁷ Jednotlivé země, reprezento-

(13) PALFFY, G.: *Die Türkenabwehr in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert – ein Forschungsdesiderat*. APHK 137, 2002, I. Halbband, s. 99–131.

(14) STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl*.

(15) D'ELVERT, CH.: *Die Verfassung und Verwaltung von Oesterreichisch Schlesien*. Schriften der historisch-statistischen Sektion 7. Brünn 1854; ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace 1620–1630*. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově. Praha 1916; *Přehled dějin Opavska*. Opava 1982.

(16) PRESS, V.: *Adel in den österreichisch-böhmischen Erbländern*, s. 19–31; WINKELBAUER, T.: *Wandlungen des mährischen Adels um 1600*. In: Mack, K. (ed.): *Jan Amos Comenius und Politik seiner Zeit*. Wien – München 1992, s. 16–36; TÝZ: *Lichtenštejnové jako „šlechta nejvyšší hranice“*. Náčrt majetkového vývoje pánů a knížat Lichtenštejnských v Dolních Rakousích a na Moravě v rámci politických dějin. In: Bůžek, V. – Komlosy, A. – Svátek, F. (edd.): *Kultura na hranici*, s. 215–222.

(17) FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I. 1491–

vané stavovskými obcemi, stavovskými institucemi, zemskými zřízeními a jinými typy zemských ústav či „šlechtickou demokracií“, stále ještě zůstávaly habsburským snahám o centralizaci a vytvoření co nejjednotnější monarchie rovnocenným konkurentem.¹⁸ Joachim Bahlcke nazval tento typ politické konkurence mezi panovnickou mocí a stavy „*Regionalismus und Staatsintegration in Widerstreit*“.¹⁹

V konfiskačním procesu se snaha o oddělení jednotlivých zemí projevila nejen zbytkem ambicí zemské šlechty po udržení alespoň okleštěných stavovských svobod, ale také nárokem místodržitelů na svrchovanou moc na svém teritoriu. Například kardinál Dietrichstein se po celou dobu konfiskací snažil zachovat si co největší míru rozhodovacích pravomocí. Samozřejmě, že mu císařské rezoluce nařizovaly některé závažné kroky konzultovat s Karlem z Liechtensteina v Čechách, moravský kardinál to ovšem činil jen s velkou nechutí.²⁰ Ačkoliv Dietrichstein uznával svrchovanost panovnické moci, se stejnou nechutí se podřizoval i rozhodnutím císařských centrálních orgánů, jež nejednou považoval za odborně nekvalifikované a za málo důsledné v náboženských otázkách, na nichž mu obzvláště záleželo. Využíval skutečnosti, že v souladu s „*Landesgebrauch*“ platila mnohá císařova právní nařízení v zemi až tehdy, kdy byla (byť v císařově jménu) vyhlášena místodržitelovým patentem, jehož právní validita zahrnovala pouze jednu zemi, tzn. v tomto případě Moravu.²¹ Protože si podobným způsobem počínal i Liechtenstein a s poněkud menší osobní mocí a vehemencí také místodržitelé v rakouských zemích, neprosazovaly se ani během konfiskačního procesu v rozporu s obecným očekáváním i přáním Ferdinanda II. tendence ke státní integraci vůči tendencím regionalistickým ani příliš rychle, ani zcela jednoznačně.²²

1749. Wien 1907; PÁNEK, J.: *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526–1620*. (Vývoj názorů novodobé české historiografie). ČsČH 25, 1977, s. 732–761.

(18) PÁNEK, J.: *Land Codes of the Bohemian Kingdom in Relation to Constitutional Changes in Central Europe on the Threshold of the Early Modern Age*. Historica. Series nova 9. Praha 2002, s. 7–39.

(19) BAHLCHE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration*. Srov. též BURKHARDT, J.: *Der Dreißigjährige Krieg*. Frankfurt/M 1992, Kap. Stände oder Staaten? Böhmen, s. 74–89.

(20) Mezi oběma zmiňovanými hodnostáři panovala i přes formální zdvořilosti značná řevnivost, jež byla ukončena až Liechtensteinovou smrtí roku 1627. HRUBÝ, F.: *Kardinál František z Dietrichštejna, bělohorský správce Moravy 1570–1636*. Lidové noviny, 1936, č. 473; SÚA PRAHA, 17/2, Morava, inv. č. 6144, Karel z Liechtensteina Gundakarovi z Liechtensteina ohledně rovnosti v placení daní.

(21) Srov. například Dietrichsteinův místodržitelský patent proti novokřtěncům z roku 1623. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 420, kart. 141.

(22) Při hodnocení uvedeného typu regionalismu je nutné vzít v úvahu, že není vždy totožný se zemským stavovstvím předchozí epochy a za určitých okolností může dokonce

Propojenost jednotlivých zemí habsburské monarchie v rámci jedné skupiny se v konfiskačním procesu nejeví nikterak výrazně, ačkoliv již během předchozího století se projevovала jejich „Vielfalt und Einheit“. ²³ Důvodem je několik skutečností, jež dokládají tradičně působící tendence, které v porovnání s výše zmiňovanou samostatnou legislativou, správní praxí a snahou o výlučnost stavovských obcí jednotlivých zemí působily integračně a v krizovém období kolem roku 1620 je naprostá většina dobové šlechtické společnosti vnímala jako samozřejmost. Na prvním místě je nutné zmínit provázání zemí osobou společného panovníka. ²⁴ Pro všechny skupiny zemí v habsburské monarchii navíc platilo, že zatímco některé ústavní instituty a úřady byly tradičně odděleny, jiné byly naopak společné. O tradiční faktickou propojenost zemí v rámci jedné skupiny se staraly i šlechtické rody, z nichž mnohé měly již od středověku své zastoupení v různých zemích i vzájemné příbuzenské svazky. Tato skutečnost se přitom týkala ve stejné míře českých i rakouských zemí, jakož i Uher. ²⁵

vykazovat některé rysy autoritativní moci, obvykle označované jako knížecí nebo teritoriální absolutismus. EBERHARD, W.: *Herrscher und Stände*. In: Fetscher, I. – Münkler, H. (edd.): *Pipers Handbuch der politischen Ideen*. Bd. 2. Mittelalter: Von den Anfängen des Islams bis zur Reformation. München – Zürich 1993, s. 467–551; REINHARD, W.: *Geschichte der Staatsgewalt*. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart. München 1999, např. kap. Kontrolle der Regionen, s. 205–210; HINRICHS, E.: *Fürsten und Mächte*. Zum Problem der Europäischen Absolutismus. Göttingen 2000, s. 161–176. DREITZEL, H.: *Absolutismus und ständische Verfassung*. Ein Beitrag zu Kontinuität und Diskontinuität der politischen Theorie in der frühen Neuzeit. Mainz 1992; TYZ: *Monarchiebegriff in der Fürstengesellschaft*. Semantik und Theorie der Einherrschaft in Deutschland von der Reformation bis zum Vormärz. Köln – Weimar – Wien 1991.

(23) BAHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration*, s. 24.

(24) V Uhrách stál král v čele všech částí království a v ústavněprávním pohledu na tom nic nezměnilo ani obsazení velké části země tureckým vojskem. Také v českých zemích byl již od roku 1411 ústavně i fakticky moravským markrabětem český král, jenž byl zároveň nadřazen i jednotlivým slezským knížatům, pokud dokonce nestál v čele konkrétního knížectví sám. O něco složitější byla skupina rakouských dědičných zemí, které byly v předbělohorském období rozděleny mezi několik větví rodu Habsburků. Rozhodující dvě země – Dolní a Horní Rakousy – byly ovšem spravovány společně a zdejší zeměpáni užívali titulu arcivévody. Navíc i v rakouských zemích postupoval centralizační proces, který vyvrcholil právě roku 1619, kdy se na římský trůn i na stolec rakouského arciknížete ve Vídni dostal Ferdinand Štýrský. ZOLLNER, E.: *Geschichte Österreichs*. Wien 1961, s. 187–220; EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*. O pojmu Rakouský dům, který je ve sledovaném období pro dějiny habsburské monarchie i jejích jednotlivých částí velmi důležitý KOHLER, A.: *Die europäische Bedeutung des Begriffs „Casa de Austria“*. In: Plaschka, R. G. – Stourzh, G. – Niederkorn, J. P. (edd.): *Was heißt Österreich? Zum Inhalt und Umfang des Österreichsbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute*. Wien 1995, s. 135–147.

(25) WALTER, F.: *Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von 1500–1955*. Wien – Köln – Graz 1972; JESERICH, K. G. A. – POHL, H. – UNRUH, G.-CH. V. (EDD.): *Deutsche Verwaltungsgeschichte*. I. Stuttgart 1983.

Ačkoliv nemohly být odstraněny veškeré dosavadní právní ani faktické překážky či význam zemských hranic, napomohl proces pobělohorských konfiskací ve střední Evropě přece jen ke sjednocování Rakouského domu. Bylo navázáno na jeden ze starších předbělohorských trendů, které eliminovaly ostrost hranic mezi různými skupinami například migrací šlechty a spřízňováním šlechtických rodů z různých skupin habsburských zemí.²⁶ V některých případech se propojenost území ležícího dokonce v různých skupinách zemí děla prostřednictvím vojenských tažení.²⁷ Na dobytém území bylo potřeba zajistit správu okamžitě. Jihočeské oblasti dobyté roku 1620 Buquoyem proto byly na určitou dobu přičleněny k Dolním Rakousům a podle dolnorakouského vzoru zde byl také ihned zahájen konfiskační proces. Mimo jiné to znamenalo, že byla konfiskace Českého Krumlova v prvních měsících zapisována do knih rakouské expedice.²⁸ Tento postup se měl stát do značné míry precedentem, použitelným o několik měsíců později například pro oblast v okolí města Eisenstadtu na rakousko-uherské hranici nebo ještě později pro pohraničí východních Čech a Kladského hrabství.²⁹ Změněné vojenské a politické

(26) O spříznění rodů z různých skupin habsburských zemí srov. např. PÁNEK, J.: *Česká a rakouská šlechta v počátcích habsburské monarchie*. DaS 12, 1990, č. 3, s. 26–33; WINKELBAUER, T.: *Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert*. MIOG 100, 1992, s. 328–353; MATA, P.: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, kap. Od českých faraonů k „federální aristokracii“, s. 137–156.

(27) Příkladem může být vojenské dobytí Novohradska a Českokrumlovska vojsky Karla Bonaventury Buquoye a Baltazara Marradase, k němuž došlo ještě hluboko před osudnou bitvou na Bílé hoře, a tedy i před vyhlášením konfiskačních kroků v Českém království: „An Hauptman zu Crumau, daß er Mathiasen Hölderle und Adamen Klastersky die IM von Niklasen Grykowsky und Adamen Lakauen als Rebellen, und unrechten Possessorn heimgefallenen Höf.“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, červenec 1620, fol. 48.

(28) „An Hauptmann zu Crumau, pro Gutachten, ob ohne der Herrschaft Entgeld dem Adam Klastersky, das gebettenen Edel Hof und Wald Rauschens Raid genennt verwilliget werden können...“ TAMTĚŽ, kn. 168, 15. 9. 1620, fol. 48, 98. K dějinám Českého Krumlova v době po jeho prodeji císaři Rudolfovi II. KRÁL, P.: *Český Krumlov za habsburské komorní správy*. Každodenní život v českokrumlovské zámecké rezidenci mezi léty 1602 až 1622. In: Bůžek, V. (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty*. OH 5. České Budějovice 1996, s. 399–422. Podle Pavla Krále podléhal Český Krumlov v letech 1618 až 1622 vojenské správě. Zdejší správce podle něj měl být nejprve Španěl Fernando Caratti, pozděj Jan z Azdringen. Vojenský velitel, který podléhal vrchnímu velení císařské armády, vydával podle Pavla Krále hlavně rozkazy týkající se zásobování armády, stavby opevnění a organizace zámecké a vojenské posádky. TAMTĚŽ, s. 405–407.

(29) Některé zápisy v rakouské expedici pamětních knih dokládají například i vztahy mezi Horními Rakousy a Uhrami. „Nieder Österreichischen Cammer wird erinnert, daß H. Gr. v. Meggau wegen abgetretenen Herrschaft Eisenstadt und Forchtenstein anstatt eines Recompens die Herrschafft Freystadt samt dem Herrscher Haus, solche wie andere Güter im Land ob der Enns zu gemüessen Nutz und Macht haben solle, daß dabey begherten

poměry dokonce otevřely některé hranice, jež až dosud oddělovaly habsburské dědičné země od Říše či dokonce jiných evropských států. Dokládají to poměry a vztahy mezi Horními Rakousy a Bavorskem, které byly nastoleny po dobytí Lince Maxmiliánem Bavorským a předání správy země do jeho rukou. Potom již nic nebránilo tomu, aby se v zemi angažovala i celá řada šlechticů nebo dokonce církevních institucí z Bavorska nebo blízkých církevních států, například Salcburku nebo Pasova.³⁰

Císař Ferdinand II. ze stejného důvodu přiděloval svým úředníkům konfiskáty v nejrůznějších zemích monarchie.³¹ Bez profesionálního úřednického aparátu by nebylo možné pomýšlet na provedení tak složité operace, jakou konfiskační proces měl být. Tradiční postupy nedostačovaly a do mnohých částí monarchie byli posíláni úředníci z centra. Platilo to samozřejmě v první řadě o místodržitelích v jednotlivých habsburských zemích. Stejně tak by se mohlo hovořit také o vysokých i nižších úřednících a komisařích císařské dvorské komory, kteří byli vysíláni do jednotlivých částí země, aby zde provedli konfiskaci majetku rebelů. Z dostupných konfiskačních materiálů jednoznačně vyplývá, že až na výjimky postupovali podle jednotného vzoru, což samozřejmě přispívalo k unifikaci celé Ferdinandovy monarchie. Úředníci z centra tak přicházeli i do tak vzdálených oblastí, jakými byly Lužice nebo Slezsko.³² Kromě toho panovník potřeboval umístit do jednotlivých částí monarchie takové úředníky, kteří by měli dostatek odborných zkušeností s centrální státní správou a byli by nejen dostatečně loajální jeho osobě, ale ještě navíc by s ním byli jednotni ve víře. Jejich úkolem bylo v první řadě uskutečnit

Freywalds Halber, soll sie NÖC berichten, was es damit für eine Beschaffenheit habe...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, Ödenburg, II. 6. 1622, fol. 298.

(30) Uvedenou skutečnost lze doložit na příkladu aktivity Pasova v Horních Rakousích. TAMTĚŽ, kn. 169, 16. 9. 1627, fol. 199v.

(31) Podcenit ovšem nelze ani finanční důvody. V rakouských zemích, kde zpravidla úředníci různého typu drželi své dosavadní majetky, nebylo příliš mnoho volných konfiskátů na rozdávání. Bohatá a mnohdy i rozsáhlá dominia v Čechách a na Moravě byla navíc pro nabyvatele konfiskátů velkým ekonomickým lákadlem. Usilovali proto například o přidělení jakéhokoliv volného statku v některé z těchto zemí. Jako příklad lze uvést zisk císařského úředníka Jana Křtitele Webera v Čechách, analogických příkladů by se ovšem našla nepřeberná řada. Bylo tomu tak přesto, že někteří úředníci tohoto typu dostávali spíše menší statky a svobodné dvory. TAMTĚŽ, kn. 168, 17. 12. 1624, fol. 540.

(32) Jedním z příkladů takového postupu byl případ Horatia Forna: „Decret an den Hof-Zahlamts Verwalter Thomas Astner, daß Er die von den Rentmeister in Schlesien Horatio Forno an denen Schlesischen Biergeldern ander gebrachte 14 625 fl. R.“ TAMTĚŽ, kn. 169, 4. 12. 1627, fol. 227. K situaci v Lužici v tomto období a o poměrech v její správě KERSKEN, N.: *Die Oberlausitz von der Gründung des Ständestaates bis zum Übergang an das Kurfürstentum Sachsen (1346–1635)*. In: Bahlecke, J. (ed.): *Geschichte der Oberlausitz*. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts. Leipzig 2001, s. 99–111.

konfiskační proces, ale měli zároveň také vykonávat veškerou další správní agendu.³³ Tito lidé samozřejmě spolu s úřady získávali v dané zemi také pozemkový majetek a mnohdy i další finanční prostředky.³⁴

Propojení různých částí habsburské monarchie prostřednictvím konfiskačního procesu však ani zdaleka nebylo jednoznačným principem a navíc také naráželo na četné těžkosti. Těm nezabránily ani osobní cesty císaře Ferdinanda II. na zemské sněmy v jednotlivých částech monarchie, které umožňovaly řešit složité kauzy přímo na místě a lépe se seznámit s místními poměry i se zdejším konfiskačním procesem.³⁵ Jak bylo doloženo i na několika moravských příkladech, vídeňští dvorští komorní úředníci totiž často neznali ani topografii vzdálenějších oblastí, ani správná jména šlechticů, kterým byly statky konfiskovány nebo kteří je naopak chtěli získat.³⁶ Zmiňované chyby vídeňských úředníků však mohly kupodivu vést i k posílení centralizace. Míněny jsou ty chyby, kdy se díky neznalosti konkrétního prostředí dostávala například moravská nebo česká agenda mezi materiály rakouské expedice císařské dvorské komory. Lze se dokonce domnívat, že v některých případech mohly podobné zápisy vznikat nikoliv jako následek úřednickovy neznalosti, nýbrž právě se záměrem propojit konfiskační procesy v obou zemích a podřídit českou, moravskou nebo uherskou agendu rakouskému konfiskačnímu procesu. Úřady pro Rakousy by v takových případech stále více sehrávaly roli úřadů působících na území celé monarchie.³⁷ Nabízely se k tomu například ta-

(33) PÁNEK, J.: *Hofämter – Landesämter – Staatsämter*, s. 38–49; BŮZEK, V.: *Regionale Ämter zwischen Staatsfunktion und Klientel in Böhmen (1526–1620)*. In: Bahlcke, J. – Bömelburg, H. – J. – Kersken, N. (edd.): *Ständefreiheit und Staatsgestaltung in Ostmitteleuropa. Übernationale Gemeinsamkeiten in der politischen Kultur vom 16.–18. Jahrhundert*. Leipzig 1996, s. 52–63; FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I.

(34) Jedním příkladem za všechny může být Johann Zeidler a jeho zisky v Lužici. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 15. 5. 1621, fol. 190. K vzájemnému propojování jednotlivých částí habsburské monarchie mohlo docházet také tím způsobem, že příslušníci císařské šlechty pocházeli z jedné části soustátí, v jiné části se snažili získat nové majetky prostřednictvím konfiskačního procesu, a ve třetí části soustátí se angažovali politicky nebo v rámci císařského byrokratického systému. To se v typické podobě týkalo například takových osob, jakými byli Leonard Helfried z Meggau nebo Jan Křitel z Verdenberga. TAMTÉŽ, kn. 169, 10. 7. 1627, fol. 179.

(35) Například za pobytu v Praze na počátku roku 1623 se císař zabýval především českými záležitostmi. Pouze minimum zápisů v pamětních knihách císařské dvorské komory se v té době týkalo Rakous nebo jiných postižených zemí. TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 297, 362.

(36) Úředníci například nevěděli, jestli příslušný statek měl získat Puchheim nebo Traun. TAMTÉŽ, kn. 168, 26. 8. 1621, fol. 219v.

(37) Jako jeden příklad za všechny lze uvést zápis císařského listu v pamětní knize rakouské expedice. Panovník v něm nařizoval převést severočeský statek Šluknov na hraběte Volfa z Mansfeldu. List byl adresován knížeti Karlovi z Liechtensteina, podobně jako většina

kové případy, kdy žadatel usiloval o předem neurčený moravský nebo rakouský statek, nebo když se jednalo o výtěžek mýt a dalších plateb, který putoval přes zemskou hranici.³⁸

Integrační funkce konfiskačního procesu

Nejvýznamnější a zároveň nejbohatší aristokraté, kteří stáli na čele protihabsburského odboje v jednotlivých zemích monarchie a kterým byly statky konfiskovány, mnohdy drželi své majetky a také politicky působili hned v několika zemích monarchie, zvláště v zemích jedné skupiny. Do některých zemí habsburského soustátí (například do Slezska) proces zabavování pozemkového majetku rebelů dokonce pronikl pouze, nebo především, v podobě konfiskování statků těch příslušníků zdejší šlechty, jejichž hlavní državy ležely v jiné a konfiskacemi více postižené oblasti monarchie.³⁹ Porovnání zápisů v různých expedicích vede k zajímavým výsledkům.

Jedním z nejtypičtějších případů konfiskací, které překračovaly zemskou hranici díky pozemkové držbě povstalců v několika zemích téže skupiny, byl případ Karla a Helmharda Jörgerů v Dolních a v Horních Rakousích. Jörgerové tradičně drželi statky v obou habsburských dědičných zemích, v nichž probíhaly konfiskace takřka současně a do značné míry dokonce na základě jednotného politického plánu a jednotné legislativy. Jörgerové dokonce již hluboko před Bílou horou vytvořili celistvé území, které ovládali a jež se nacházelo po obou březích hraniční řeky Enže. Byly to právě jejich državy, které se na počátku dvacátých let 17. století staly jedním z hlavních center rakouského stavovského povstání a kde proto také probíhaly nejostřejší boje. Jestliže se chtěli Habsburkové s jörgerovským radikalismem vyrovnat, museli aplikovat konfiskační proces nejen s maximální intenzitou, ale také v obou zemích současně.⁴⁰ Jiným typem

analogických dokumentů zapsaných v české expedici císařské dvorské komory. TAMTÉŽ, kn. 168, 7. 8. 1623, fol. 417.

(38) TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 306, 308v, 311, 313.

(39) Podobné případy by bylo možno zkoumat bezprostředně spíše ze soukromé i úřední korespondence císaře Ferdinanda II. nebo jeho nejbližších rádců, například z přípisů kardinála Dietrichsteina nebo knížete Liechtensteina, nežli z materiálu zapisovaného do pamětních knih císařské dvorské komory, kde byla konfiskační agenda zpravidla zaznamenávána podle jednotlivých expedicí respektujících skupiny habsburských zemí. K problematice slezských konfiskací D'ELVERT, CH.: *Die Verfassung und Verwaltung von Oesterreichischen Schlesien*; CONRADS, N.: *Schlesiens frühe Neuzeit (1469–1740)*. In: Týž (ed.): *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Schlesien*. Berlin 1994, s. 177–344.

(40) HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, fol. 40, 41, 46v, 48v, 183v, 208.

konfiskačního procesu překračujícího hranici jedné země a v tomto případě také hranici jedné skupiny zemí je případ Jindřicha Matyáše z Thurnu. Tento luterský šlechtic, jehož předkové nejspíše přišli do Štýrska a do Rakous z Říše, držel tradičně své statky v Dolních Rakousích.⁴¹ Mezi českou šlechtu však Thurnové pronikli již po polovině 16. století, spolu s celou řadou dalších rakouských a říšských šlechticů, kteří sem přišli v prvních dvou třech desetiletích po volbě Habsburků na český královský trůn. „*Hauptrebel*“ Jindřich Matyáš Thurn měl navíc celou řadu příbuzných také na Moravě a v době povstání se také v této zemi vojensky i politicky angažoval.⁴² Nebylo proto divu, že císař neopomněl konfiskovat jeho statky v žádné ze svých zemí, byť, jak bylo uvedeno, po legislativní a technické stránce takovéto konfiskace probíhaly spíše podle jednotlivých zemí nežli v „celohabsburském měřítku“ po sledovaných osobách. Jindřich Matyáš Thurn přitom i vzhledem ke zmíněnému zvyku říšských a rakouských šlechticů získávat majetky v Čechách a na Moravě nebyl v tomto ohledu ani zdaleka výjimkou.⁴³

Podobná pravidla se týkala i nabyvatelů konfiskátů. Za určitých právně daných okolností byly různé konfiskační kompenzace prováděny i přes zemskou hranici. Docházelo i k tomu, že bylo císařským rozkazem přímo rozhodnuto o konkrétní platbě finančními prostředky, získanými prodejem konfiskovaných statků v jiné zemi, než ve které se platba uskutečnila.⁴⁴ Samozřejmě, že tento postup se v největší míře týkal rakouské nebo do Rakous příslé šlechty.⁴⁵

(41) HRUBÝ, F.: *Hrabata z Thurnu a Valdsasina*. Dějiny jejich českomoravské větve. ČČH 28, 1922, s. 74–108, 305–334; POJAR, M.: *Jindřich Matyáš Thurn*. Muž činu. Praha 1999; KUČERA, J. P.: 8. II. 1620 *Bílá hora*.

(42) Po svých neúspěších v české politice, která dala přednost kalvínskému křídlu, se Thurn dokonce načas stal velitelem moravského stavovského vojska. KUČERA, J. P.: 8. II. 1620 *Bílá hora*; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*. Praha 1992.

(43) Zmínit by bylo možno Griespecky z Griespachu, Hofmanny z Grönpüchlu, Althanny, Tiefenbachy, Teufly, Streiny ze Švarceny, Roggendorfy a mnoho dalších. V případě dominií ležících na jedné straně ve Slezsku a na druhé straně v Čechách nebo na Moravě by bylo možno analogicky hovořit o některých příslušnících rodu Oppersdorfy, Pruskovských z Pruskova nebo Salmů, v případě Uher a Moravy by se podobná situace týkala například některých Illesházyů nebo Forgáčů. MATĚJEK, F.: *Bílá hora a moravská feudální společnost*. ČsČH 22, 1974, s. 81–104. Týž: *Účinky Obnoveného zřízení zemského z roku 1628 na naše země*. VVM 42, 1990, s. 327–337.

(44) Podle císařova připsání z 27. října 1621 tak například mělo být vídeňským dvorním obchodníkům bratřím Vincenci a Bernardu Joanellovi zapláceno 18 000 zlatých z výtěžku českých a moravských konfiskací. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 27. 10. 1621, fol. 239.

(45) Ještě zjevnější je uvedená tendence u příslušníků knížecí vrstvy. Někteří její příslušníci se navíc v procesu konfiskací osobně výrazně angažovali. Jejich zisky přitom velmi

Z hraběcí vrstvy byl v tomto ohledu nejdůslednějším patrně rakouský dvorský kancléř Jan Křtitel z Verdenberga, který se sice konfiskačního procesu bezprostředně účastnil pouze v omezené míře, nicméně po jeho skončení držel rozsáhlá dominia v Gorici, Horních i Dolních Rakousích, v Čechách i na Moravě, a k tomu ještě městské paláce ve Vídni, v Kremži a v Brně.⁴⁶ Podobně aktivních osob lze ovšem v materiálech císařské dvorské komory sledovat nepřeberné množství. Například František z Magni, jehož předkové kdysi do střední Evropy přišli z Itálie, tímto způsobem z konfiskací získal statky na Moravě, ve Slezsku i v Čechách, konkrétně jihomoravskou Strážnici a Skály v Chrudimském kraji.⁴⁷ Questenbergové kromě známého moravského panství Jaroměřice nad Rokytnou získali také rakouské dominium Moosbach a podařilo se jim proniknout i do

často přesahovaly hranice jedné země. Liechtenstein (Opavské knížectví), Valdštejn (Zaháňské knížectví, Meklenburské knížectví), nebo Bethlen (Krnovské knížectví) dokonce získávali území historických knížectví nebo je v tomto období právní či faktickou cestou vytvářeli. I v těch případech, kdy šlo pouze o menší území v rámci rozsáhlejších historických zemí, jak se to týkalo například Jana Oldřicha z Eggenberga (jihočeské državy), Albrechta z Valdštejna (Frýdlantské knížectví), Františka z Dietrichsteina (území na jižní Moravě) nebo Gundakara z Liechtensteina (panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh načas proměněná v Liechtensteinské knížectví), aktivně zasáhli do procesu sjednocování monarchie. Z knížecí vrstvy usiloval o libovolný statek v Čechách například kníže Karel Radziwill, o statek Lovčičky na Moravě požádal Maxmilián z Liechtensteina. TAMTĚZ, kn. 168, fol. 411, 522v; LESZCZYŃSKI, J.: *Rzecz Betlena Gábora na Górnym Śląsku (1620–1624)*. Śląski kwartalnik historyczny Sobótka 14, 1959, s. 307–351; ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace*, s. 40, 63. Dále srov. TADRA, F.: *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges Bethlen Gabors gegen Ferdinand II. im Jahre 1623*. AÖG 55, 1877, 401–464; HRUBÝ, F.: *Bethlen Gabor a česká emigrace*, s. 572–582; ZALOHA, J.: *Přehled vývoje eggenberské državy v jižních Čechách*. JSH 27, 1958, s. 27–29; ROTH, P. W.: *Hans Ulrich von Eggenberg (1568–1634)*. Staats- und Geschäftsmann. Blätter für Heimatskunde 71, 1977, s. 98–103; MARAU-SCHKE, G. B.: *Die Fürsten zu Eggenberg 1568–1717*. Graz 1968 (disertační práce); WINKELBAUER, T.: *Das „Fürstentum Liechtenstein“ in Südmähren und Mährisch Kromau (bzw. Liechtenstein) als Residenzstadt Gundakers von Liechtenstein und seines Sohns Ferdinand*. In: Bůžek, V. (ed.): *Život na dvorech barokní šlechty*. OH 5. České Budějovice 1996, s. 309–334; TÝZ: *Fürst und Fürstendiener*. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters. Wien – München 1999, s. 374–409.

(46) KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé hoře*. Osoby, příběhy, struktury. Brno 2001, s. 314–325; TERSCH, H.: „Prudenter, sincere, constanter“. Kanzler Verdenberg (1582–1648) und sein „Giornale“. Unsere Heimat 66, 1995, s. 82–III. „Resolution an die NÖK, daß dem Österreichischen Kantzlerm Johann Baptista Verda Freyherrn die 9 zu Straß bey Krembs wohnende Vitzdomische Unterthanen gegen baarer Erlegung des Kauffschillings eingantwortet, solches Geld aber zu Erkauffung der 2 Vizedomischen Dörfer zusammen behalten werden solle.“ WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, fol. 2, 448.

(47) „...daß dem mit den Gebrüder de Magni um die Herrschaft Schaly pro m/100 B meis. geschlossen Kauf-Contract gnädigst ratificim...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmeische Reihe, kn. 333, fol. 158v. BALCÁREK, P.: *František Magnis a Morava na sklonku třicetileté války*. Studia Muzea Kroměřížska '89, 1989, s. 4–28; KNOZ, T. – CHOCHOLÁČ, B.: *Století válek*. In: Pajer, J. (ed.): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice 2002, s. 191–210.

Čech.⁴⁸ Podobně tomu bylo třeba u Karla z Harrachu nebo u Helfrieda Leonarda z Meggau.⁴⁹ Z představitelů nové, tedy zdánlivě níže postavené úřední či „podnikatelské“ šlechty projevoval snad největší aktivitu směrem k majetkovým ziskům komorní rada Jeroným Bonacina, jenž ve sledované době získával majetky především v Rakousích a na Moravě.⁵⁰

Konfiskace tak do značné míry rušily hranice mezi jednotlivými zeměmi monarchie tím způsobem, že nabyvatelé velmi často spravovali své nově nabyté statky jednotně, své nově získané statky v zemích vzdálených od císařské rezidence mnohdy začali považovat spíše za ekonomické zázemí svého vídeňského domu a za prázdninové sídlo a že se také osobně cítili být spjati spíše přímo s panovníkem nežli s jednotlivými konkrétními šlechtickými a stavovskými obcemi v té či oné konkrétní zemi. Tato skutečnost se v prvním plánu týkala samozřejmě knížecí vrstvy, ale výrazně ovlivnila také konstituující se vrstvy hraběcí a nižší. Dokonce i ty jejich příslušníky, kteří v zemských stavovských orgánech i nadále zasedali. Velké množství šlechticů díky nabytí majetku opouštělo svá původní působiště, přijímalo inkolát udělený přímo z rukou císaře a stěhovalo se do zemí, kde jejich nabyté statky ležely. Ne vždy přitom bezprostředně záleželo na tom,

(48) Mnoho šlechticů z císařova politického tábora se tedy díky pobělohorským konfiskacím usadilo nebo alespoň drželo statky hned v několika zemích monarchie, a to zcela v souladu s panovníkovou integrační politikou. K případu Questenbergů HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 169, 24. I. 1628, fol. 245v. MZA BRNO, G 436, Rodinný archiv Collaltů, Materiály Questenbergů, inv. č. 5984, kart. 728, Potvrzení koupě panství Jaroměřice, 1624.

(49) Oba dva jmenovaní také patřili mezi přední představitele císařské politiky. Karel z Harrachu (1570–1628) byl v letech 1619–1628 členem císařské tajné rady. Helfried Leonard z Meggau (1577–1644) byl nepochybně jedním z nejněmnějších příznivců Ferdinanda II. Členem císařské tajné rady byl v letech 1612–1644, navíc byl v pobělohorské době císařským místodržícím v Dolních Rakousích. KHEVENHÖLLER, F. CH.: *Comterfēt Cusperstich*. II. Leipzig 1721, pag. 23–25; SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century*. Cambridge 1943, s. 242–244, 300–302.

(50) HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 286v, 399. U všech těchto osob lze považovat snahy o zisk majetku v různých zemích monarchie za plánovaný politický a ekonomický záměr. Celá řada rakouských i jiných šlechticů však získávala v „nových“ zemích pouze jeden větší či alespoň menší statek. V některých případech si ponechali dominium také v původní zemi svého působení, často však do země, kde získali konfiskát, zcela přesídlili. Příkladem této praxe mohou být plukovník Hanibal ze Schaumburga a úředník Štěpán Heim. Oba si po zisku nového majetku na Moravě ponechali své rakouské statky a dokonce zde z konfiskací ještě nové majetky získávali. Příkladem rakouského šlechtice, jenž se díky zisku konfiskátu po pobělohorských konfiskacích usadil v Čechách, kde získal statek Radouň, byl Kryštof Urschenreken. TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 276; kn. 169, fol. 135, 150v. V takovém případě jim mnohdy dokonce nezáleželo na tom, v které zemi jaký statek získají. V materiálech císařské dvorské komory se to potom projevilo žádostmi o „jakýkoliv volný statek“, jaké podali například Filip Holbein nebo Josef Niessler. Takovýchto příkladů by však bylo možno najít nezměrně velké množství. TAMTÉŽ, kn. 169, fol. 24, 34v.

jestli nabyvatel konfiskátu žil na nově nabytém statku také fyzicky, anebo jeho přesídlení proběhlo pouze právním způsobem. Nový prvek s nabyvateli konfiskátů přitom nepronikal pouze na venkovské statky, jež dříve náležely šlechtě podílející se na povstání proti císaři, ale také do měst. Nabyvatelé statků totiž často získávali nejen statky konfiskovaných osob, ale také jejich městské domy a paláce. Zájem na tom, aby se prostřednictvím konfiskačního procesu dostali k držbě statků v různých zemích, přitom neměl ani zdaleka pouze panovník, ale především sami nabyvatelé konfiskátů. Císař prostřednictvím svých úředníků v ústředních orgánech konzultoval žádosti šlechticů, které se týkaly statků v různých zemích, se svými místodržiteli v obou příslušných zemích.⁵¹

Posledním modelovým případem, jakým způsobem bylo možno v období po roce 1620 „překračovat“ zemskou hranici, byla centralizace držav jednoho nabyvatele konfiskátů po obou stranách hranice. Ta byla výše popsána již pro předbělohorské období, po Bílé hoře však nabyla nové intenzity. Šlo vlastně o specifickou podobu zisků konfiskátů v různých zemích, tentokrát se však koupené nebo přidělené statky nacházely v jedné geografické oblasti, rozdělené pouze zemskou hranicí. Ziskem sousedních dominií vznikala rozsáhlá a celistvá država. Držitelé tento postup na jednu stranu umožňoval správu jednotného území, na druhé straně mu ovšem zajišťoval politický i hospodářský vliv a působení ve více zemích monarchie najednou.⁵²

Poměrně dobře doložitelným příkladem uvedeného postupu je situace na pomezí jižní Moravy a Dolních Rakous. Zde sehrál důležitou roli císařský plukovník a příslušník staré rakousko-moravské šlechtické rodiny Rudolf z Tiefenbachu, který získal některé konfiskované statky na jižní Moravě po svém bratrovi Fridrichovi, jenž se aktivně účastnil povstání.⁵³ Jako kompenzaci za své služby v císařské armádě ovšem Rudolf z Tiefenbachu získal také statky na rakouské straně hranice, především Suché Kruty, Zistersdorf a Ebenthal, takže se mu po vzoru Liechtensteinů podařilo

(51) Rakouský historik Otto Brunner popsal, jak tyto proměny komentoval typický představitel rakouské venkovské šlechty Wolf Helmhard z Hohbergu. BRUNNER, O.: *Adeliges Landleben und europäischer Geist*. Leben und Werk Wolf Helmhards von Hohberg 1612–1688. Salzburg 1949.

(52) WINKELBAUER, T.: *Lichtenštejnové jako „šlechta nepřijící hranice“*, s. 215–222.

(53) Rudolf z Tiefenbachu byl synem Kryštofa z Tiefenbachu na Drmholec a Zuzany ze Scherffenbergu. Khevenhüller ve shodě s dobovými zvyklostmi zdůraznil jeho šlechtické a rytířské ctnosti, které mu byly vštěpovány již od mládí, jeho vzdělání a sečtělost. Ještě více zdůraznil jeho službu v císařské armádě v bojích proti Turkům, a např. i podíl na obraně pevnosti Granu. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Conterfet Cypferstich*, pag. 118–121; SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council*, s. 366–368. Především se to týkalo statku Drnholec. HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*. ČMM 46, 1922, s. 107–169.

propojit statky na obou stranách hranice a zdůraznit jednotnost a univerzalitu procesu konfiskací.⁵⁴ Vzápětí po Tiefenbachovi podobným způsobem postupovali i další rakouští šlechtici, mj. Seifried Kryštof Breuner ze Stubingu a jmenovaní Leonard Helfried z Meggau či František z Magni.⁵⁵ Roli vzoru pro vytváření šlechtických držav na moravsko-rakouském pomezí nejspíše sehrávali Liechtensteinové. Důkaz o tom podávají materiály týkající se zisků Seifrieda Kryštofa Breunera ze Stubingu, jehož majetkové nároky z konfiskací byly řešeny společně s některými analogickými nároky Gundakara z Liechtensteina.⁵⁶ Breuner držel své tradiční rodové majetky v Rakousích pod Enží nedaleko moravských hranic, a sice ve čtvrti pod Manhartsbergem, konkrétně v Asparn an der Zaya a na hradě Staatzu. V době konfiskací expandoval jednak na vlastním rakouském území, kde získal statky Eggersdorf a Niederleiss, jednak na jihomoravském území, kde se přidělením nebo koupí zmocnil Kyčlan a Hrušován nad Jevišovkou.⁵⁷

Podobným způsobem byla relativizována zemská hranice také v nedaleké rakousko-uherské oblasti dnešního Burgenlandu, kde císař Ferdinand II. přiděloval majetky celé řadě uherských šlechticů, kteří ho podpořili v rozhodujícím okamžiku tažení Gabriela Bethlena. Především to byli Mikuláš Esterházy a Mikuláš a Pavel Pálffyové.⁵⁸ Ferdinand II. se tímto způsobem pokusil vytvořit také z příslušníků významných uherských

(54) „Bescheid für Rudolffen von Teuffenbach, daß ihme die Landauische Güter, als Zistersdorf, Türnkrot, und Ebenthall, nach beschehener Abreitung seiner Anforderungen, und Zuschlagung einer Gnad confiscirt werden solle, doch mit Vorbehalt des Pfarherrn Juris Patronatis, und Iuris Retro Vendendi...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 20. 7. 1622, fol. 303; fol. 240v, 324, 334, 421; kn. 169, fol. 57; kn. 170, fol. 9.

(55) Svou roli opět sehrávali i císařští důstojníci, kteří do oblasti severně od Dunaje přišli z jiných zemí. Mezi ně patřili např. Julius Neidhaden, svobodný pán z Mörsburga nebo Rombaldo Collalto. Pro osoby tohoto typu zemská hranice a zemské právní a společenská tradice (alespoň v první generaci) obvykle příliš mnoho neznamenaly a univerzalizace konfiskací jim poskytovala možnost zmnožení zisku za svoji službu ve prospěch císařského dvora. TAMTÉŽ, kn. 168, 19. 7. 1622, fol. 306.

(56) TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 374.

(57) „Kays. Resolution über H. S. Ch. Breuners unterschiedlich Praetentionen, Schulforderungen und Gnaden, und daß ihme das Gut Kreuzpach in Mähren, und Dorf Eggersdorff conferirt werden solle.“ TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 314, 399v; kn. 170, fol. 91v.

(58) Pavel Pálffy v této době získal na rakousko-uhersko-moravském pomezí do zástavy statek Marchegg: „An die hinterlassene HK, pro Bericht über Herrn Rudolf Freyh. von Teuffenbach eingebrachte Beschwerden wegen des Ihme von der Herrschaft Anger als erkaufften Landauischen Guth entzogenen und Herrn Paulen Palffy (Freyh.) eingeräumten Dorf Zwerndorff.“; „Kais. Intimations-Decret an Herrn Paul Palffy (von Erdöd Frh.), Hungarischen Kammer Praesidenten, wasmassen, und mit Bedingung IKM ihme die Herrschaft Marchegg Erb- und Eigenthumblich hinzulassen, sich gnädigst resoluirt haben...“ TAMTÉŽ, kn. 169, fol. 75; kn. 170, fol. 24. TADRA, F.: *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges Bethlen Gabors.*

magnátských rodů šlechtu zainteresovanou na integraci soustátí. Vzhledem k majetkovým aktivitám některých rakouských šlechticů, kteří se angažovali v Uhrách i Rakousích (především Kollonitsch), i vzhledem k rozdělení Uher tureckým vojskem se stala oblast dnešního Burgenlandu „konfiskačním územím“. Dokládá to i fakt, že některá akta Eisenstadtu a Forchtensteinu byla zapisována do pamětních knih rakouské expedice, zatímco jindy byla vkládána do řady uherské.⁵⁹ Propojování hraničních oblastí však bylo ve dvacátých letech 17. století univerzálním trendem a zdaleka se neomezovalo pouze na severní a východní hranice rakouských dědičných zemí. Ke zmenšení významu zemské hranice docházelo i na hřebenech Orlických hor, kudy vedla hranice mezi východními Čechami a Kladským hrabstvím. Šlo o poměrně rozšířený, nicméně komplikovaný proces, který v mnohých ohledech narážel na dosavadní právní zvyklosti. Ani zde se proto propojování hraničních oblastí v rukou šlechticů profitujících z konfiskací neobešlo bez různých sporů a „*Strittigkeiten*“.⁶⁰

(59) Der hinterlassenen Hof-Kammer. Erinnerung an die Herren Deputierte, wasgestalt das Guth Lerentz dem Herrn Esterhassy zu Ableidigung beeder Herrschaften Eysenstadt und Forchtenstein eingeräumt...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 388v; ERNST, A.: *Die verpfändeten Herrschaften Westungarns unter österreichischer Verwaltung*. In: Bericht über den siebenten österreichischen Historikertag in Eisenstadt 1962. Veröffentlichungen des Verbandes Österreichischer Geschichtsvereine 15, 1963, s. 11–25; TYŽ: *Zur Ent-eignung österreichischer Grundbesitzer nach der Reinkorporierung der westungarischen Herrschaften (17. Jb.)*. In: Festschrift für Alphons A. Barb zum 65. Geburtstag am 15. April 1966. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 35, 1966, s. 327–364.

(60) Kais. Befehl an Böhmische Kammer, sich wegen der zwischen der Grabschaft Glaz und etlichen Trzkischen Herrschaften als Neustädl, und Opotschna verhaltenden *Strittigkeiten, und Differenzen*, in denen daselbst verhandelnen schriftlichen Notdurften zuerschen, und bis anhero zu der Herrschaft Opotschna appropriert gewesten, und von der Herrschaft Glaz angesprochenen Bezürks in allen ausgetragen, ihr rätlichen Gutbedanken zu eröf-fenen....“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, 3. 8. 1635, fol. 252.